

## СТАТЕВО-РОЛЬОВА СВІДОМІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ СТАТЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

**Іванюк Т. С. Статеворольова свідомість як складова частина загальної статевої культури особистості.** У статті висвітлено суть і значення статево-рольової свідомості особистості. Визначено поняття статево-рольової свідомості та статевої культури. Адже на сьогоднішній день більшість країн обирає для себе ліберальну політику статевого виховання, що зумовлює розмивання будь-яких конкретних категорій та рамок у процесі статевого виховання. Статеве виховання як, власне, метод формування статевої культури особистості також розуміється як цілісний процес з великою кількістю змінних, які залежать від ментальності та політики країни. Розглянуті проблеми, пов'язані з процесом формування статево-рольової культури, а також її значення для людини і суспільства в цілому дають можливість усвідомити актуальність даної теми. Система вироблених знань, умінь і навичок статевого мислення та поведінки, які ґрунтуються на відповідальності, моральності та свідомості визначають рівень статевої культури особистості. Також, у статті проаналізовано різні підходи та моделі до процесу формування статево-рольової культури та свідомості особистості на прикладі досвіду західної Європи та запропоновані можливі напрямки розвитку досліджень у галузі значення і формування статево-рольової свідомості особистості.

**Ключові слова:** статево-рольова свідомість, стать, культура, гендер, виховання, мораль, цінності, відповідальність, зрілість, особистість.

**Іванюк Т. С. Полоролевое сознание как составная часть общей половой культуры личности.** В статье освещены сущность и значение полоролевого сознания личности. Определено понятие полоролевого сознания и половой культуры. Ведь на сегодняшний день большинство стран выбирает для себя либеральную политику

полового виховання, що призводить до розмивання будь-яких конкретних категорій і рамок в процесі сексуального виховання.

Сексуальне виховання як, власне, метод формування сексуальної культури особистості також розуміється як цілісний процес з великою кількістю змінних, які залежать від менталітету і політики країни. Розглянуті проблеми, пов'язані з процесом формування сексуальної культури, а також її значення для людини і суспільства в цілому дають можливість усвідомити актуальність даної теми.

Система набутих знань, умінь і навичок сексуального мислення і поведінки, засновані на відповідальності, моральності і усвідомленості визначають рівень сексуальної культури особистості. Також, в статті проаналізовані різні підходи і моделі в процесі формування сексуальної культури і свідомості особистості на прикладі досвіду Західної Європи і запропоновані можливі напрями розвитку досліджень в області значення і формування сексуальної свідомості особистості.

**Ключові слова:** сексуальна свідомість, секс, культура, гендер, виховання, мораль, цінності, відповідальність, зрілість, особистість.

**Постановка проблеми:** В сучасній педагогічній та психологічній літературі не існує єдиного підходу до питання формування сексуальної свідомості та культури, її змісту та завдань. Також немає і єдиного визначення категорій сексуально-рольової свідомості та сексуальної культури. Водночас більшість країн визначають процес їх формування пріоритетними завданнями освітньої системи та соціальної політики.

Це вказує на те, що виникла необхідність розробки і формування сучасного етичного світогляду в питаннях статі, яка відрізнялася б в собі зразки і принципи поведінки в сексуальному житті, які ґрунтуються на сучасних знаннях в цій області. Вони повинні враховувати оптимальні біологічні, психологічні, соціальні і етичні характеристики, які можуть служити зразками для виховання. Саме тому існує і об'єктивна потреба у визначенні відповідних категорій даної сфери та розробки планів і програм практичної системи формування сексуальної культури, етики і сексуальної свідомості нації.

Актуальність даної теми обумовлюється і проблемністю її характеру обумовленою такими питаннями як, наприклад,

соціально-економічні проблеми, які спостерігаються в Україні. Боляче позначилися на процесі статевого виховання дітей та підлітків зниження якості статевого виховання. Воно тягне за собою зниження рівня загальної статевої культури населення. Найбільш болючою і актуальною ця тема є для підлітків, оскільки цей період є сенситивним для статевого формування та становлення та для молоді, яка входить в період активного статевого життя.

Також, варто звернути увагу і на те, що акультурація, особливо гостро проявляється сьогодні в Україні через кризовий стан політичної, економічної, культурної та соціальної сфер, призводить до того, що в підлітків та молоді цілком і повністю відбувається процес інтерналізації цінностей і норм західних культур, а особливо в статеві

Негативний вплив сексуальної культури заходу, акселерація, автономність дозвілля підлітків та юнацтва, інтенсивність їхніх контактів зумовили актуалізацію таких соціально-педагогічних проблем як початок статевого життя у ранньому віці, тривожна статистика насильства, підліткова вагітність, венеричні захворювання, матері-одиночки підліткового віку, зростає і молодшає проституція, підвищується інтерес до порнографії, знижується рівень освіченості в питаннях сексуальної культури, відбувається зміщення статевої ідентифікації, відбувається загальна деморалізація та дезорієнтація суспільства.

В свою чергу, кризовий стан в країні зумовив пониження інтересу влади до питання статевої просвіти. В Україні, на сьогоднішній день, відсутня чітко визначена система статевої просвіти та виховання учнівської молоді. Саме тому постала нагальна проблема у чіткому розумінні суті статевого виховання, ролі статевої культури та розробці особистісно

**Аналіз останніх досліджень.** Дослідженням різних аспектів проблеми психосексуального формування особистості займається велика кількість вчених практиків і теоретиків різних галузей. Серед них найвідомішими є дослідження: культури статево-рольової поведінки — Т.В.Говорун, М.Грабовський, С.В.Ковальов, І.С.Кон, В.А.Семиченко, О.В.Сечейко та ін; негативних наслідків ранніх та випадкових сексуальних контактів — А.Я.Бердичевська, Н.Е.Гранат, Г.Ф.Келлі, В.Г.Каган, Л.І.Мороз, О.Г.Фролова та ін.; статево-рольової ідентифікації — М.Й.Боришевський, Т.С.Гурлева, А.Кемпінський, О.І.Морозова-Ларіна, Ю.О.Приходько та ін.; подружньої єдності — Л.А.Богданович, Т.В.Буленко, І.О.Ковальова,

І.Б.Омелаєнко, Б.Г.Херсонський, О.Д.Шинкаренко тощо. Проте, проблема формування психосексуальної культури сучасної молоді вивчена ще недостатньо.

Теоретичні та практичні аспекти формування статевої культури учнівської молоді та молоді загалом досліджували також такі вчені як Говорун Т., Кравець В., Кузнецова О., Плахтій П., Олійник Л., Клопотівська М., Квашенко В., Кузьмінський А.

Практичні дослідження таких аспектів статевої свідомості молоді як бачення свого майбутнього шлюбного партнера, батьківських обов'язків, гендерної ідентифікації свідчать про те, що відбувається активна трансформація стереотипів молоді, що власне, спонукає освітню систему звернути увагу на забезпечення молоді якісної і достовірною інформацією у даному контексті, задля адекватного розвитку статевого світогляду.

**Формулювання мети статті.** Мета статті полягає у дослідженні сутності категорій статево-рольової свідомості та культури, виявленні процесів їх формування та значення для розвитку особистості та суспільства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Статево-рольова свідомість – це широке поняття, яке є складовим як загальної самосвідомості людини так і її культурного рівня розвитку. Саме тому, розглядаючи питання статево-рольової свідомості особистості, ми підійматимемо питання індивідуального розвитку людини.

Свідомість розглядається філософами та психологами, як вища форма відображення дійсності, властива людям і пов'язана з їхньою психікою, абстрактним мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачуванням результатів останньої.

Свідомість-це те, що кардинально відрізняє людину від інших тварин і робить її, власне, людиною.

Статево-рольова свідомість заключає в собі не тільки здатність людини пізнавати зовнішні і внутрішні особливості статевого розвитку та формування, але й вміння об'єктивно й відповідально відноситися до своєї статево-рольової поведінки і нести за неї відповідальність.

Однією із функцій свідомості людини взагалі і статевої безпосередньо є пізнавальна. Дана функція яка реалізується в придбанні і накопиченні знань про природу, суспільство, саму людині, а отже і гендерні аспекти існування людини. Іншими словами можна сказати, що характеристикою і умовою розвитку

статеву свідомість та культурної особистості її освіченість у питаннях свого статевого розвитку, формування і життя. А також, бажання й потреба пізнавати нові аспекти в даному контексті в процесі свого становлення у часі.

Ще одна функція свідомості людини - регулятивно-управлінська, забезпечує розумне регулювання і самоконтроль поведінки і діяльності людини, його взаємини із зовнішнім світом. В контексті цієї функції статево-рольова свідомість передбачає відповідальне та усвідомлене відношення до своїх бачень переконань, поведінки, наслідків використання свого статевого ресурсу.

Вищеперераховані нами аспекти статево-рольової свідомості не є вродженими, але набутими. Набуваються вони в процесі статевого виховання особистості. До сфери статевого виховання належать не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої та жіночої статі, як шлюбні, а також інші, пов'язані з вихованням дітей, професійною діяльністю, відпочинком [1, с. 14].

Міжнародна організація з питань культури, науки і освіти Юнеско розробила програму цілісного статевого виховання, яка передбачає наступні позиції:

- надання науково достовірної інформації про людську сексуальність, включаючи питання статевого розвитку, вікових фізіологічних та психологічних змін, анатомію, пологи, контрацепцію, вагітність та батьківство, венеричні хвороби та СНІД, сімейне життя та міжособистісні стосунки, культуру та сексуальність, права людини, толерантність, гендерну рівність, статево поведінку, негативні аспекти та факти, пов'язані зі статевим життям;

- формування цінностей та життєвих орієнтирів, які враховували б соціальні та моральні норми (особисті, сімейні, соціальні) відповідно до статево-рольової поведінки, прийняття рішення з огляду на принципи толерантності, поваги до себе та оточуючих, гендерного рівноправ'я та прав людини;

- розвиток навичок міжособистісного спілкування та взаємостосунків, вміння приймати правильні та свідомі рішення тощо;

- виховання почуття відповідальності, що передбачає формування правильних поглядів, відповідальності за власні вчинки, ставлення до себе та оточуючих. [2,с.3]

Процес формування статево-рольової свідомості є складовою

частиною процесу становлення усєї структури особистості, включаючи її загальний рівень культури та рівень статевої культури в тому числі.

Наука розглядає культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображують історично досягнутий рівень розвитку суспільства, людини й утілюються в результатах продуктивної діяльності.

Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань чи діяльності.

Статева культура розглядається як рівень оволодіння нормами взаємин з представниками протилежної статі, уміння відповідати зразкам статевої поведінки, підготовленість до інтимних стосунків, створення сім'ї та виховання дітей.

Вона передбачає формування такої поведінки, яка відповідає вимогам і нормам того суспільства, в якому формується особистість людини.

Суспільні вимоги у сфері статевої поведінки позначаються категорією гендерна поведінка. У психології та сексології під поняттям «гендер» розуміється сукупність стандартів і сценаріїв поведінки, котрі суспільство визначає як «жіночі» і «чоловічі», котрі виражаються у двох головних категоріях — фемінність та маскулінність.

Гендер в перекладі від латинської означає — «рід» і трактується як соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття "чоловік" і "жінка", психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто деякий соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини.

На відміну від біологічної статі, гендер виступає набором соціально рольових самоідентифікацій (самовизначень), що і транслуються у світогляд та поведінку індивіда.

Висвітлюючи питання статево-рольової свідомості та статевої культури розглянемо дещо детальніше й сутність значення гендеру та його виховання.

Мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні

правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. Тобто, надаючи У процесі гендерного виховання необхідно вирішити шеріг конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування:

- соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;

- прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми;

- здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;

- здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин;

- усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;

- необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих стосунків;

- уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові.

Таким чином, ми бачимо, що процес формування статевої культури дуже багатогранний і охоплює всі сфери та періоди життя людини. Ще з перинатального періоду починають формуватися у людини статеві властивості. На протязі всього життя з самого народження відбувається формування статевої культури людини. Причому відбувається це комплексно включаючи фізіологічні особливості які супроводжуються психічними змінами та неодмінно мають підкріплюватися систематичним моральним вихованням.

Процес формування статевої культури включає в себе всі складові особистості, є актуальним та хвилює науковців всього світу, оскільки має проблемний характер.

Розглянемо детальніше особливості процесу формування статево-рольової свідомості та статевої культури на прикладі моделей

статевого виховання країн західної Європи.

Не всюди існує позитивне відношення до процесу введення дітей до засад статевих особливостей життя людини. Так, наприклад, італійці впевнені у тому, що надавати дітям інформацію про тілесно-фізіологічні аспекти статі та сексуальності в ранньому віці не варто, адже такі відомості можуть травмувати ще не готову до цього психіку дитини. По-друге такий ранній екскурс може стимулювати поглиблений і не відповідний інтерес до самодосліджень даної сфери, які загрожують отриманням не достовірної чи небезпечної інформації, статевими експериментами тощо.

Провідні науковці та педагоги країни впевнені у тому, що поки у молодих людей не сформується глибоке розуміння сутності і важливості сім'ї і шлюбу, обговорення з дорослими процесу статевого дозрівання, його труднощів, венеричних захворювань, нетрадиційних форм сексуальної поведінки і подібних тем не потрібне.

Така стратегія статевої політики країни передбачає протидію пізнавальним інтересам дітей і молоді як освітніми закладами, так і закладами охорони здоров'я, культури за соціальними службами. Одним із обґрунтувань цієї політики є впевненість у тому, що антипропаганда має зворотній ефект через недостатню аргументованість застережень.

У скандинавських країнах панує протилежна до італійської модель формування статевої культури молоді. Вона характеризується своїми відкритими поглядами щодо проблем сексуальності. За показниками Міжнародної федерації з питань планування батьківства (International Planned Parenthood Federation (IPPF)) модель статевої освіти учнів середніх навчальних закладів у Данії одна з найбільш досконалих в Європі.

Статева просвіта у Датських школах мала місце ще з середини ХХ століття. Підготовка кваліфікованих педагогів з питання формування статево-рольової свідомості тут контролюється на державному рівні. Статеве виховання в школах Данії є універсальним і проводиться в ранньому віці, ще до того, як починається процес статевого дозрівання.

Зупинимось також на моделі статевого виховання і у Фінляндії. Статева просвіта у навчальних закладах зорієнтована на те, аби інформувати молодь про засоби контрацепції, перебіг вагітності, профілактику хвороб, що передаються статевим шляхом тощо. Ціль такої освіти полягає не у забороні статевих стосунків, а зменшенні



ризик заворювань, що передаються статевим шляхом. Особливість політики формування статево-рольової свідомості дітей і молоді тут полягає у співпраці сім'ї, школи, медичних та культурних закладів. Як батьки так і педагоги вважають ранню сексуальну освіту необхідною підвалиною всебічного розвитку особистості.

Задля позитивних результатів впливу педагогів навчання дітей на тему сексуального становлення відбувається в теплій, довірливій обстановці. Невимушеність атмосфери відіграє дійсноважливу роль, оскільки діти повинні бути впевнені у тому, що можуть довіряти вчителям чи батькам.

У країнах скандинавії сексуальність особистості розглядається як валива життєва цінність, тому молодь має право на самостійне та незалежне формування та формулювання морально-сексуальних норм. Не дивлячись на такий ліберальний підхід до процесу формування статево-рольової свідомості та культури існує єдина вимога – відповідальність за свої сексуальні вчинки. Дана ідея активно пропагується як у навчальних закладах, так у суспільстві вцілому.

Моральний обов'язок кожного – нести відповідальність за народження небажаних дітей, у зв'язку з чим пропагується планування народжуваності і використання контрацептивів. Формування етичних установок сексуальної поведінки – це завдання сім'ї, а забезпечення підростаючого покоління інформації про стать і сексуальність задача освітніх та соціальних закладів.

Формуючи статево культуру нації, власну особистість та уявлення про соціальні ролі різних статей стратегію «золотої середини» обрала для себе Польща.

Сексуальна просвіта а Польщі покликана полегшити особистісний і психосексуальний розвиток, пом'якшити перехід молоді людини до дорослого життя.

Вчені також переконані, що сформувати у громадян зрілу позицію статево-рольової поведінки, культуру та свідомість можливо лише при наданні їм достатньої свободи вибору при забезпеченні інформацією.

Теоретичні основи формування статевої свідомості, базуються на звільненні від сексуальних стереотипів, встановленні етичних норми у сфері сексуальності. Норми мають бути ретельно сформульовані і спрямовані на досягнення рівноваги між вимогами сім'ї і суспільного життя, між задоволенням сексуальних потреб та серйозною відповідальністю за сім'ю і шлюб.

В організації статевого виховання і підготовки молоді до сімейного життя в Польщі домінує компетентісно орієнтований підхід, суттю якого є формування таких рис особистості, як прагнення до духовної та фізичної досконалості, здатність до вибору поведінки, самоорганізації, самоуправління, вміння спілкуватися з людьми різної статі. Саме такі риси та вміння характеризують особистість свідому та культурно зрілу.

Дослідивши досвід формування статево-рольової свідомості та культури на прикладі інших країн, ми можемо в контексті зробити узагальнюючий висновок.

Метою статевого виховання особистості, як методу формування статево-рольової свідомості є використання усіх можливих інформаційних. Матеріальних та інших ресурсів задля збереження репродуктивного здоров'я людини, формування в неї моральних стосунків, підготовка до виконання подружніх і батьківських ролей, збереження і зміцнення цінностей сім'ї.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** В процесі формування статево-рольової свідомості особистість має засвоїти інформацію про фізіологічні, психологічні особливості, пов'язані з їх приналежністю до конкретної статі; методи контрацепції; профілактику сексуального насильства; сексуальне життя людини, принципи свідомого і відповідального батьківства, цінності сім'ї, життя в утробній фазі, а також про методи і засоби свідомої прокреації.

Особистість – це складна структура, яка набуває, обробляє і відтворює інформацію в залежності від маси внутрішніх і зовнішніх факторів впливу.

Внутрішня суб'єктна підсистема особистості проявляється у прийнятті суб'єктом власної статевої особистісної неповторності, внутрішніх установок статево-рольової поведінки; усвідомленні власної сексуальності як унікальної цінності, використанні норм адекватної сексуально-рольової поведінки тощо. Зовнішня – у суб'єкт-суб'єктних взаємодіях, здатності суб'єкта до прийняття іншої статевої особистісної неповторності, адекватною гендерно-рольовою та сексуально-рольовою поведінкою, дотриманні норм сексуальної презентації у стосунках типу “суб'єкт-батьки”, “суб'єкт-партнер”, “суб'єкт-нащадок”, “суб'єкт-суспільство”.

У майбутньому, ряд психологічних, соціологічних та педагогічних досліджень варто було б спрямувати на поглиблення знань психологічних впливів зовнішніх факторів на формування

статевої культури особистості, виникнення та механізми дії внутрішніх суб'єктивних механізмів у процесі статевого виховання, та розробку програм формування статево-рольової свідомості нації.

### **Список використаних джерел**

1. Плахтій П. Д. Статеве здоров'я юнаків та чоловіків / П. Д. Плахтій, В. М. Коциба, Д. Ф. Ішук. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2002. – 114 с.
2. International Technical Guidance on Sexuality Education.- Published by UNESCO. – 2009.

### **Spisok vikoristanih dzherel**

1. Plahtij P. D. Stateve zdorov'ja junakiv ta cholovikiv / P. D. Plahtij, V. M. Kociba, D. F. Ishhuk. – Kam'janec'-Podil'skij : Medobori, 2002. – 114 s.
2. International Technical Guidance on Sexuality Education.- Published by UNESCO. – 2009.

**Ivanyuk T. S. Sex-role consciousness as part of the overall sexual cultural of personality.** The article shows the essence and meaning of sex-role consciousness and sex culture. Nowadays most countries choose for themselves liberal politics of sex education, which leads to leveling of any specific categories and frames of sexual education. Sex education as a process of forming of sex culture depends on many factors such as mindset, religion and politics of the country. We can see the topicality of our theme through the numerous viewed problems which associated with the process of formation of sex-role culture. Sex-role consciousness concludes not only the person's ability to learn the external and internal features of sexual development and formation, but also the ability to take responsibility for sex-role behavior and to be objectively. Such aspects of our sex-role consciousness is not congenital, but acquired. They acquired during the sexual education of the individual. The rang of sex education includes not only such specific relationships between men and women as marriage but other relations such as raising children, professional activities, leisure and so on.

The system of knowledges and skills of sexual behavior, based on responsibility, morality and consciousness determine the level of sexual culture. Ukrainian social politic has a lowering of interest to the question of system of sexual education because of numerous economical problems. That is why we chose one of the goals of the article to analyze the various

models to the process of forming of sex-role culture and individual consciousness on the experience of Western Europe. There are, also, the possible directions of future research in the branch of the process of formation of sex-role consciousness.

**Keywords:** gender-role consciousness, culture, gender, education, morals, values, responsibility, maturity, personality.

*Отримано 08.04.2017*

**УДК 347.64**

**Л. І. Кобилянська**  
l.kobylanska@chnu.edu.ua

## **РОЗВИТОК НАСТАВНИЦТВА ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ**

**Кобилянська Л. І. Розвиток наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні.** У статті здійснено аналіз розвитку наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в сучасній Україні. Автор розглядає соціальну підтримку цієї категорії дітей через призму поняття «соціальна опіка», яка тлумачиться як форма виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає діяльність відповідних органів, опікунів щодо захисту прав і законних інтересів осіб, над якими встановлено опіку.

З'ясовано, що згідно вітчизняного законодавства, наставництво – це добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Воно здійснюється щодо визначення та розвитку здібностей дитини, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні; надання інформації про її права та обов'язки; формування практичних навичок, спрямованих на адаптацію до самостійного життя (вирішення побутових питань,